Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 24. 4. 2013, sp. zn. 30 Cdo 2396/2012, ECLI:CZ:NS:2013:30.CDO.2396.2012.1

Číslo: 71/2013

Právní věta:

Osoby oprávněné zvolit obviněnému obhájce (§ 37 odst. 1 tr. ř.) nejsou účastníky trestního řízení samy o sobě, ale stávají se jimi až v okamžiku, kdy toto právo využijí. Vznikne-li jim v souvislosti s tím škoda nebo nemajetková újma, za niž odpovídá stát, je třeba je považovat za účastníky řízení ve smyslu § 7 odst. 1 zákona č. 82/1998 Sb. k náhradě takové škody nebo nemajetkové újmy aktivně legitimované.

Soud: Nejvyšší soud

Datum rozhodnutí: 24.04.2013

Spisová značka: 30 Cdo 2396/2012

Číslo rozhodnutí: 71

Číslo sešitu: 7

Typ rozhodnutí: Rozsudek

Hesla: Odpovědnost státu za škodu, Účastníci řízení

Předpisy: § 247 odst. 2 předpisu č. 141/1961Sb.
§ 37 odst. 1 předpisu č. 141/1961Sb.
§ 7 odst. 1 předpisu č. 82/98Sb.

Druh: Rozhodnutí ve věcech občanskoprávních, obchodních a správních

Sbírkový text rozhodnutí:

O b v o d n í s o u d pro Prahu 2 rozsudkem ze dne 23. 6. 2011 zamítl žalobu na zaplacení částky 100 000 Kč s příslušenstvím jako náhrady nemajetkové újmy vzniklé žalobkyni trestním stíháním jejího syna J. J., které pro něho skončilo zproštěním obžaloby. Vyšel ze zjištění, že syn žalobkyně, J. J., byl dne 8. 1. 2009 obviněn z trestného činu znásilnění, rozsudkem ze dne 18. 9. 2009 byl zcela zproštěn obžaloby, neboť nebylo prokázáno, že se skutek stal. Obvodní státní zastupitelství podalo proti rozsudku odvolání, které bylo usnesením odvolacího Městského soudu v Praze ze dne 13. 12. 2009 zamítnuto, čímž nabyl zprošťující rozsudek téhož dne právní moci. Žalobkyně v žalobě uvedla, že sice za svého syna žádné úkony v trestním řízení neučinila, byla však podle § 37 odst. 1 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (dále také „tr. ř.“), oprávněna zvolit v trestní řízení svému synovi obhájce a rovněž mohla podat podle § 247 odst. 2 tr. ř. ve prospěch svého syna odvolání, takže je jí třeba považovat jako matku obviněného za účastnici trestního řízení ve smyslu § 7 odst. 1 zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem a o změně zákona České národní rady č. 358/1992 Sb., o

notářích a jejich činnosti (notářský řád), ve znění zákona č. 160/2006 Sb. (dále jen „OdpŠk“). Žalobkyni v souvislosti s trestním stíháním jejího syna vznikla konkrétní nemajetková újma, která by měla být odškodněna částkou ve výši 100 000 Kč. Žalobkyně uplatnila svůj nárok předběžně u žalované dopisem ze dne 20. 4. 2010, avšak neúspěšně. Soud prvního stupně neshledal žalobkyni aktivně legitimovanou, když uvedl, že na ni, jako na matku obviněného, nelze bez dalšího pohlížet jako na účastníka trestního řízení. Žalobkyně v daném případě do trestního řízení nijak nezasáhla, neučinila žádný úkon, a to ani ve smyslu zvolení obhájce podle § 37 odst. 1 tr. ř., či ve smyslu § 247 odst. 2 tr. ř., tedy podáním odvolání ve prospěch obviněného. Žalobkyně tak nebyla v žádné fázi trestního řízení účastníkem tohoto řízení a tudíž nebyla naplněna podmínka dle ustanovení § 7 odst. 1 OdpŠk, tedy, že nárok na náhradu škody (či nemajetkové újmy) má účastník řízení, ve kterém bylo nezákonné rozhodnutí vydáno. Z tohoto důvodu soud prvního stupně pro nedostatek aktivní věcné legitimace žalobkyně zamítl žalobu v celém rozsahu.

K odvolání žalobkyně M ě s t s k ý s o u d v Praze rozsudkem ze dne 23. 2. 2012 potvrdil rozhodnutí soudu prvního stupně, když vycházel z jeho skutkových zjištění. Odvolací soud se ztotožnil s právními závěry soudu prvního stupně a navíc uvedl, že pokud by se zákonná ustanovení, na která žalobkyně odkazuje v žalobě, vykládala v její prospěch, pak by takový výklad mohl vést až k absurdním závěrům, kdy by samotné zákonné zmocnění podle trestního řádu zakládalo účast na trestním řízení bez jeho faktického využití. To by pak znamenalo, že by k podání žaloby proti státu z titulu přiměřeného zadostiučinění za nemajetkovou újmu v důsledku nezákonného rozhodnutí byly povolány všechny osoby uvedené v § 37 odst. 1, resp. § 247 odst. 2 tr. ř. Obecně řečeno by se tak mohlo jednat o desítky osob (příbuzní v pokolení přímém, manžel, sourozenci …), což jistě nebylo záměrem zákonodárce.

Proti rozsudku odvolacího soudu podala žalobkyně dovolání, v němž předkládá otázku zásadního právního významu s odkazem na § 237 odst. 1 písm. c) zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu, a na § 237 odst. 3 o. s. ř., spočívající v určení, zdali okruhu osob blízkých, jak jsou vymezeny v § 37 odst. 1 tr. ř., svědčí aktivní legitimace k uplatnění nároku podle § 7 OdpŠk i v případě, že v trestním řízení neprovedly formálně žádný úkon. Žalobkyně má za to, že jí aktivní legitimace svědčí, byť neprovedla žádný úkon dle § 37 odst. 1 tr. ř., neboť se stala účastnicí trestního řízení ze zákona. Opačný výklad by žalobkyni vedl k nutnosti volby obhájce obviněnému, která by byla pouze formální. Otázka případného nároku na nemajetkovou újmu musí být řešena podle hmotného práva a nikoliv procesního. Absurdním by bylo zobecnění, že nezákonné trestní stíhání nezasahuje výraznou měrou do osobní sféry blízkých příbuzných osoby postižené tímto nezákonným trestním stíháním. Míru takového zásahu pak má soud posuzovat s ohledem na skutečnou existenci zásahu a jeho intenzitu.

Žalovaná se k dovolání vyjádřila a uvedla, že shledává dovoláním napadený rozsudek za věcně správný.

N e j v y š š í s o u d dovolání zamítl.

Z odůvodnění:

Nejvyšší soud v dovolacím řízení postupoval a o dovolání rozhodl podle zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu, ve znění účinném do 31. 12. 2012 (viz čl. II., bod 7 zákona č. 404/2012 Sb.).

Dovolání bylo podáno včas, osobou k tomu oprávněnou, řádně zastoupenou podle § 241 odst. 1 o. s. ř. Dovolací soud se proto zabýval jeho přípustností.

Přípustnost dovolání proti rozsudku odvolacího soudu, kterým byl potvrzen rozsudek soudu prvního stupně, může být založena výlučně podle § 237 odst. 1 písm. c) o. s. ř., ve spojení s § 237 odst. 3 o. s.

ř. Dovolání by mohlo být shledáno přípustným jen tehdy, jestliže by Nejvyšší soud dospěl k závěru, že napadené rozhodnutí odvolacího soudu je po právní stránce ve věci samé zásadně právně významné (§ 237 odst. 1 písm. c/ o. s. ř. – se zřetelem k nálezu Ústavního soudu ČR ze dne 28. 2. 2012, sp. zn. Pl. ÚS 29/11, je zrušeno uplynutím doby dne 31. 12. 2012; k tomu viz i nález ze dne 6. 3. 2012, sp. zn. IV. ÚS 1572/11, dostupný na internetových stránkách Ústavního soudu, http://nalus.usoud.cz).

Podle § 237 odst. 3 o. s. ř. má rozhodnutí odvolacího soudu po právní stránce zásadní význam zejména tehdy, řeší-li právní otázku, která v rozhodování dovolacího soudu dosud nebyla vyřešena nebo která je soudy rozhodována rozdílně, nebo má-li být dovolacím soudem vyřešená právní otázka posouzena jinak; k okolnostem uplatněným dovolacími důvody podle § 241a odst. 2 písm. a) a § 241a odst. 3 se nepřihlíží.

Dovolací přezkum je zde přitom předpokládán zásadně pro posouzení otázek právních, pročež způsobilým dovolacím důvodem je ten, jímž lze namítat, že rozhodnutí spočívá na nesprávném právním posouzení věci (§ 241a odst. 2 písm. b/ o. s. ř.). Jen z pohledu tohoto důvodu je možné (z povahy věci) posuzovat, zda dovoláním napadené rozhodnutí je zásadně významné.

Nejvyšší soud shledal dovolání přípustným podle ustanovení § 237 odst. 1 písm. c) o. s. ř., neboť dosud neřešil otázku, zda aktivní legitimace k uplatnění nároku na náhradu nemajetkové újmy v režimu zákona č. 82/1998 Sb. svědčí ve smyslu § 7 odst. 1 OdpŠk okruhu osob blízkých obviněnému, jak jsou vymezeny v § 37 odst. 1 tr. ř. i v případě, že formálně ve prospěch obviněného neprovedly v trestním řízení žádný úkon.

Nejvyšší soud dospěl k závěru, že dovolání není důvodné.

Podle § 7 odst. 1 OdpŠk mají právo na náhradu škody způsobené nezákonným rozhodnutím účastníci řízení, ve kterém bylo vydáno rozhodnutí, z něhož jim vznikla škoda.

Podle § 37 odst. 1 tr. ř. neužije-li obviněný práva zvolit si obhájce a nezvolí-li mu ho ani jeho zákonný zástupce, může mu ho zvolit jeho příbuzný v pokolení přímém, jeho sourozenec, osvojitel, osvojenec, manžel, partner, druh, jakož i zúčastněná osoba. Je-li obviněný zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo je-li jeho způsobilost k právním úkonům omezena, mohou tak učinit tyto osoby i proti jeho vůli.

Podle § 247 odst. 2 tr. ř. ve prospěch obžalovaného mohou rozsudek odvoláním napadnout kromě obžalovaného a státního zástupce i příbuzní obžalovaného v pokolení přímém, jeho sourozenci, osvojitel, osvojenec, manžel, partner a druh. Státní zástupce může tak učinit i proti vůli obžalovaného. Je-li obžalovaný zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo je-li jeho způsobilost k právním úkonům omezena, může i proti vůli obžalovaného za něho v jeho prospěch odvolání podat též jeho zákonný zástupce a jeho obhájce.

Je ustálenou soudní praxí, že podle zákona č. 82/1998 Sb. odpovídá stát i za škodu způsobenou zahájením (vedením) trestního stíhání, které neskončilo pravomocným odsuzujícím rozhodnutím trestního soudu; protože zákon tento nárok výslovně neupravuje, vychází se z analogického výkladu úpravy nejbližší, a to z úpravy odpovědnosti za škodu způsobenou nezákonným rozhodnutím, za něž je považováno rozhodnutí, jímž se trestní stíhání zahajuje; neposuzuje se tedy správnost postupu orgánů činných v trestním řízení při zahájení trestního stíhání (nejde o nesprávný úřední postup), rozhodující je výsledek trestního stíhání (srov. např. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. 6. 2012, sp. zn. 30 Cdo 2813/2011, uveřejněný pod č. 122/2012 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek). Jde o odpovědnost objektivní, tj. bez ohledu na zavinění, to však neznamená, že by nemusely být splněny všechny zákonem požadované podmínky vzniku odpovědnosti. Z tohoto pohledu je třeba vykládat i pojem účastníka řízení, který je oprávněn uplatnit proti státu nárok na náhradu škody.

Zákon č. 82/1998 Sb. blíže účastníka řízení (jde o legislativní zkratku zahrnující různé způsoby označení osob vystupujících v celé řadě řízení) nedefinuje a spoléhá v tomto směru na jednotlivé procesní předpisy, které obsahují vlastní definice osob účastných na řízení, a jsou tak rozhodující pro vymezení oprávněné osoby podle tohoto ustanovení. Trestní řád pojmu účastník neužívá a v hlavě druhé hovoří o osobách na řízení zúčastněných, přičemž v § 12 odst. 6 vymezuje pojem strana, jíž se rozumí ten, proti němuž se vede trestní řízení, zúčastněná osoba a poškozený (v řízení před soudem též státní zástupce a společenský zástupce); stejné postavení jako strana má i jiná osoba, na jejíž návrh nebo žádost se řízení vede nebo která podala opravný prostředek. Účastníkem trestního řízení ve smyslu ustanovení § 7 odst. 1 OdpŠk je především osoba, proti níž se vede trestní řízení (obviněný, obžalovaný, odsouzený), pokud nejde o odpovědnost za škodu způsobenou rozhodnutím o vazbě, trestu nebo ochranném opatření (tam je poškozený definován speciálně v § 9 – 11 OdpŠk), dále zúčastněná osoba (ten, jehož věc byla zabrána nebo podle návrhu má být zabrána podle § 42 tr. ř.) a poškozený (ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková, morální nebo jiná škoda – § 43 tr. ř.). Vedle účastníků řízení o věci samé, jíž se rozumí věc, která je tím předmětem, pro nějž se řízení vede (předmětem trestního stíhání je rozhodnutí o vině – srov. § 12 odst. 10 tr. ř.), je pak třeba za účastníky, jak je má na mysli ustanovení § 7 odst. 1 OdpŠk, považovat i další osoby (např. svědky, znalce, tlumočníky a ty, jimž soud při dokazování uložil určitou povinnost), o jejichž právech a povinnostech se v určité dílčí fázi řízení rozhoduje, anebo osoby, které jsou oprávněny v určité fázi řízení činit návrhy či podávat opravné prostředky (příbuzní obžalovaného, léčebný ústav, výchovné zařízení, zájmové sdružení občanů apod.) – srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. 10. 2009, sp. zn. 25 Cdo 4768/2007, uveřejněný pod č. 99/2010 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek a rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. 8. 2012, sp. zn. 30 Cdo 1019/2012, všechna zde odkazovaná rozhodnutí Nejvyššího soudu jsou veřejnosti k dispozici též na jeho webových stránkách www.nsoud.cz.

Postavení účastníka řízení ve smyslu § 7 odst. 1 OdpŠk mají i ty osoby, které jsou oprávněny namísto obviněného zvolit mu obhájce pro trestní řízení, pokud zaplatily náklady nutné obhajoby. Tyto osoby jsou rovněž oprávněny navrhovat, aby soud rozhodl o nároku na bezplatnou obhajobu, a mají i právo podat stížnost proti rozhodnutí o jejich návrhu; tehdy se dostávají do pozice účastníka dílčí fáze trestního řízení, resp. jsou stranou podle § 12 odst. 6, části věty za středníkem, tr. ř. Osoby, které jsou podle § 37 odst. 1 tr. ř. oprávněny zvolit obviněnému obhájce (zákonný zástupce, příbuzný v pokolení přímém, sourozenec, osvojitel, osvojenec, manžel, partner, druh, jakož i zúčastněná osoba), činí tak vlastním jménem a na vlastní náklady. Jde o osoby, které mají zpravidla s ohledem na vztah k obviněnému samy osobní zájem na výsledku řízení (srov. Šámal, P. a kolektiv. Trestní řád. 6. vydání. Praha 2008, s. 280, bod 2). Proto jsou tyto osoby (kromě osoby zúčastněné) nadány rovněž právem podat ve prospěch obžalovaného odvolání proti rozsudku (§ 247 odst. 2 tr. ř.) a i v takovém případě jsou stranou v trestním řízení. Splňují tedy předpoklady pro to, aby byly považovány za účastníka řízení aktivně legitimovaného k uplatnění nároku na náhradu škody spočívající v jimi vynaložených nákladech nutné obhajoby (Vojtek, P. Odpovědnost za škodu při výkonu veřejné moci. Komentář. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 88, odst. 3).

Z uvedeného je zřejmé, že osoby vyjmenované v § 37 odst. 1 tr. ř. nejsou účastníky trestního řízení samy o sobě, ale stávají se jimi až v okamžiku, kdy učiní v trestním řízení jim přináležející úkon. Vznikne-li jim v souvislosti s tím škoda (např. v podobě vynaložených nákladů na obhajobu) nebo nemajetková újma, za niž odpovídá stát, je třeba je považovat za účastníky řízení ve smyslu § 7 odst. 1 OdpŠk k náhradě takové škody nebo nemajetkové újmy aktivně legitimované. To však neznamená, že by tyto osoby byly oprávněny k náhradě škody nebo újmy vzniklé v trestním řízení někomu jinému (typicky obžalovanému).

V posuzované věci je zřejmé, že trestním stíháním, které skončilo zproštěním obžaloby, byla způsobena újma obžalovanému synovi dovolatelky (srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 17. 1.

2013, sp. zn. 30 Cdo 1777/2012). Žalobkyně svou tvrzenou újmu neodvozuje od nezákonného rozhodnutí o zahájení uvedeného trestního stíhání jejího syna, ale od újmy, která v souvislosti s ním jejímu synovi vznikla (prožívá ji zprostředkovaně skrze újmu vzniklou jejímu synovi). Nebýt totiž jejího vztahu k primárnímu poškozenému, újmu způsobenou nezákonným trestním stíháním by vůbec nepociťovala (srov. obdobně rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. 11. 2011, sp. zn. 30 Cdo 675/2011). Z toho vyplývá, že ani kdyby bylo možno považovat žalobkyni za účastnici trestního řízení (např. proto, že by ve prospěch obžalovaného podala odvolání), nebyl by dán vztah příčinné souvislosti mezi její újmou, prožívanou v důsledku trestního stíhání jejího syna, a nezákonným rozhodnutím o zahájení trestního stíhání.

Odvozuje-li žalobkyně svou újmu, jakož i podmínky pro její odškodnění, spočívající ve zproštění obžaloby nebo zastavení trestního řízení, od svého syna (zahájení a ukončení jeho trestního stíhání), je třeba ve stejné logice za odškodnění tvrzené újmy žalobkyně považovat odškodnění, kterého se může dostat jejímu synovi.

Nejvyšší soud s ohledem na výše uvedené dovolání žalobkyně podle § 243b odst. 2, části věty před středníkem, o. s. ř. zamítl.